

Історія

УДК 94(39)"13/14"+355.484:930.1+355.292.3(430)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16831217>

**Записки баварського вояка Йогана Шільтбергера як джерело
з історії війн турецького султана Баязида I та
Великого еміра Тимура (Тамерлана)**

Ліхтей Ігор Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри Античності, Середньовіччя

та історії України домодерної доби,

Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Прийнято: 23.07.2025 | Опубліковано: 31.07.2025

***Анотація.** Мета дослідження – проаналізувати записки Йогана Шільтбергера про перебіг і наслідки воєн, які вели два всесильні мусульманські володарі – турецький султан Баязид I та Великий емір Тимур (Тамерлан) наприкінці XIV – на початку XV ст. При реалізації поставлених завдань використано історико-системний, аналітичний, порівняльний та описовий методи дослідження. Найбільш правдоподібною є та частина записок Йогана Шільтбергера, яка стосується завойовницьких походів султана Баязида I після битви при Нікополі 1396 року. В цей час баварський вояк перебував на службі в турецького володаря і був безпосереднім учасником низки збройних акцій. Він, зокрема, досить докладно описує війну за підкорення бейлика Караманидів, який становив серйозну перешкоду на шляху до утвердження*

влади султана над Анатолією. В контексті завойовницької політики Тамерлана в записках Й.Шільтбергера акцентується на індійському поході еміра, на захопленні ним малоазійського міста Севастії та на його війні з султанатом мамлюків. Значну увагу Й.Шільтбергер приділив опису звірств та безчинств Тамерлана, жорстоких розправ над населенням підкорених регіонів. Доволі стисло європейський бранець інформує про вирішальну битву між Тимуром і Баязидом I, яка відбулася 1402 року. Вона завершилася розгромом військ Баязида та захопленням його в полон. У висновках відзначається, що запискам Й. Шільтбергера притаманне нехронологічне висвітлення подій. Це, ймовірно, зумовлено тим, що автор писав їх з пам'яті, вже після повернення на батьківщину. Критичної оцінки вимагають також дані про чисельність військ Баязида, Тимура та їхніх супротивників і под. Попри це, в контексті вивчення життя й завоювань султана Баязида I та еміра Тимура записки Йогана Шільтбергера, поза сумнівом, заслуговують на увагу.

Ключові слова: Османська держава, бейлик Караманидів, султанат мамлюків, військові походи, середньовічний Схід, Мала Азія, Сирія.

**Notes of the Bavarian Soldier Johann Schiltberger as a Source
from the History of the Wars of the Turkish Sultan Bayezid I
and the Grand Emir Timur (Tamerlane)**

Ihor Likhtei,

PhD in History, Associate Professor
Head of the Department of Antiquity, Middle Ages
and History of Ukraine before the modern age
Uzhhorod National University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the notes of Johann Schiltberger on the course and consequences of the wars waged by two all-powerful Muslim rulers – the Turkish Sultan Bayezid I and the Great Emir Timur (Tamerlane) in the late 14th – early 15th centuries. In implementing the tasks set, historical-systematic, analytical, comparative and descriptive research methods were used. The most plausible is the part of Johann Schiltberger's notes that concerns the conquest campaigns of Sultan Bayezid I after the Battle of Nikopol in 1396. At that time, the Bavarian soldier was in the service of the Turkish ruler and was a direct participant in a number of armed actions. In particular, he describes in quite detailed the war for the conquest of the Karamanid beylik, which constituted a serious obstacle to the consolidation of the sultan's power over Anatolia. In the context of Tamerlane's conquering policy, J. Schiltberger's notes emphasize the emir's Indian campaign, his capture of the Asia Minor city of Sebastia, and his war with the Mamluk Sultanate. J. Schiltberger paid considerable attention to the description of Tamerlane's atrocities and excesses, and his cruel massacres of the population of the conquered regions. The European captive informs rather briefly about the decisive battle between Timur and Bayezid I, which took place in 1402. It ended with the defeat of Bayezid's troops and his capture. The conclusions state that J. Schiltberger's notes are characterized by a non-chronological coverage of events. This is probably due to the fact that the author wrote them from memory, after returning to his homeland. The data on the size of the troops of Bayezid I, Timur and their opponents, etc., also require critical assessment. Despite this, Johann Schiltberger's notes undoubtedly deserve attention in the context of studying the life and conquests of Sultan Bayezid and Emir Timur.*

Keywords: *Ottoman Empire, Karamanid Beylik, Mamluk Sultanate, military campaigns, medieval East, Asia Minor, Syria.*

Постановка проблеми. Наприкінці XIV ст. серйозну небезпеку для Центральної Європи становили турки-османи. Угорський король Жигмонд (Сигізмунд) Люксембурзький (1387 – 1437), на володіння якого зазіхав турецький султан Баязид I Блискавичний (1389–1402), звернувся за підтримкою до християнського світу. На допомогу Сигізмундові вирушило чимало рицарів з Німеччини, яких супроводжували кілька баварських зброєносців. Серед них був і Йоган Шільтбергер (1381 – бл. 1440), зброєносець сеньйора Лієнгарта Ріхартингера. Вирішальна битва між військами Сигізмунда та Баязида I відбулася 25 вересня 1396 р. під Нікополем (у північній Болгарії). Турецький султан розгромив армію угорського короля, котрий врятувався втечею [1, с. 9 – 11; 6, с. 1 – 4; 20, р. 1 – 4].

Поміж бранців, яких османи зв'язали групами по три й по п'ять осіб та привели до Баязида I, був і поранений Йоган Шільтбергер. На той час він не мав ще й 16-ти років і йому подарували життя, тоді як інших полонених було обезголовлено [1, с. 11 – 12; 6, с. 5 – 6; 20, р. 4 – 5]. Так розпочалося тривале, понад тридцятилітнє, перебування Й.Шільтбергера на чужих землях. Упродовж цього періоду разом зі своїми володарями він побував у багатьох тогочасних державах Європи, Азії та Африки: в Угорщині, Болгарії, Валахії, Молдові, Україні, Туреччині, Візантії, Єгипті, Палестині, Йорданії, Ірані, Хорасані, Середній Азії, Азербайджані, Грузії, Дагестані, Черкесії та в інших регіонах Північного Кавказу, Криму, в Астраханському краї та в Сибіру. В 1427 р. Й.Шільтбергеру вдалося втекти з неволі, а відтак повернутися до Баварії. Уже на батьківщині він з пам'яті записав побачене й пережите, починаючи з битви при Нікополі [3, с.36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узрівши світ у XV ст., записки Й.Шільтбергера стали настільки популярними, що тільки протягом цього століття їх перевидавали чотири рази [3, с.36]. В 1867 р. екстраординарний професор Новоросійського (Одеського) університету Філіп

Якоб Брун (Filip Jakob Bruun), більш відомий у вітчизняних наукових колах як Філіпп Карлович Брун (1804 – 1880), видав працю Й.Шільтбергера у перекладі зі старонімецької мови під назвою «Подорож Івана Шільтбергера Європою, Азією та Африкою з 1394 року по 1427 рік» [6]. При цьому він використав публікацію записок Й.Шільтбергера, що узріли світ 1859 р. в Німеччині й супроводжувалися переважно мовними примітками. Професор Ф.К.Брун відомий як ерудований фахівець з історичного минулого Криму, Бессарабії, Молдови, Валахії, Таврії, приазовських і причорноморських земель, Північного Кавказу, Закавказзя, історичної Скіфії та Хазарії [1, с.3]. Готуючи до друку записки Й.Шільтбергера, дослідник зробив досить ґрунтовні історико-географічні коментарі та пояснення до його оповідок, що сприяло популяризації цього твору як джерела з історії багатьох народів. Упорядковане Ф.К.Бруном видання було першою академічною публікацією записок Й.Шільтбергера в Україні, щоправда, російською мовою. Невдовзі твір Й.Шільтбергера, з урахуванням приміток Ф.К.Бруна, було видано в перекладі англійською та німецькою мовами [11; 20].

Неоднозначними є оцінки записок Й.Шільтбергера як наративного джерела в історіографії. Так, російський радянський учений Василь Бартольд (1869 – 1930) вважав, що для політичної історії кінця XIV – першої третини XV ст. свідчення Й.Шільтбергера не мають великої цінності. У цьому контексті не є винятком навіть битви, в яких цей вояк брав участь, позаяк він наводить якісь фантастичні цифри щодо чисельності військ. Інтерес становлять лише окремі епізоди, описані Й.Шільтбергером як очевидцем, а також свідчення про ту чи іншу місцевість, в якій він побував [2, с.280 – 281]. Дещо інших поглядів дотримується український сходознавець, академік Агатангел Кримський (1871 – 1942). На його думку, завдяки критичним додаткам і коментарям, які здійснив Ф.К.Брун, записки Т.Шільтбергера «стають справді непоганим джерелом» [3, с.36].

Сучасні українські науковці теж відзначають значний внесок Ф.К.Бруна у справу публікації записок Й.Шільтбергера, завдяки чому вони привернули увагу вчених не лише Російської імперії, але й зарубіжних сходознавців. Так, В.Хмарський акцентує на ґрунтовності науково-довідкового апарату, який упорядкував Ф.К.Брун, готуючи переклад твору Й.Шільтбергера до друку [10, с.112 – 113]. Дослідник С.Трубочанінов вважає, що видана завдяки Ф.Брунові «Подорож Івана Шільтбергера» є однією «з перших у вітчизняній історіографії публікацій найвищого академічного рівня» [8, с.351]. На думку С.Лимана, праця Й.Шільтбергера в перекладі Ф.К.Бруна залишається актуальною досі [4, с. 153]. Слід також відзначити, що 1984 р. перекладений Ф.К.Бруном текст записок Й.Шільтбергера було перевидано, щоправда, зі скороченнями, Академією наук Азербайджану за редакцією З.М.Буніятова. В процесі роботи З.М.Буніятов звів до мінімуму й примітки до цього джерела [1].

Цілком закономірно, що записки Й.Шільтбергера привертають увагу сучасних німецьких науковців. Про це свідчить публікація твору баварського вояка за редакцією Маркуса Треммела [13], а також статті таких учених, як Ганс-Йохен Шівер [17], Крістіан Гоффарт [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній історіографії, як уже наголошувалося, зроблено побіжний огляд записок Й.Шільтбергера. Водночас, важливо з'ясувати достовірність висвітлення в них тієї непростой доби, зокрема, завойовницької політики східних володарів. Частково цю лакуну ми вже намагалися заповнити, простежуючи загарбницькі походи Тамерлана [5].

Мета нашого дослідження – проаналізувати записки Йогана Шільтбергера про перебіг і наслідки воєн, які вели два всесильні мусульманські володарі – турецький султан Баязид I Блискавичний та Великий емір Тимур (Тамерлан) наприкінці XIV – на початку XV ст. При

викладі матеріалу притримуємося послідовної хронології подій, тоді як Й.Шільтбергер цей принцип в силу обставин проігнорував.

Виклад основного матеріалу. Як занотував Й.Шільтбергер, за наказом Баязида I його доправили до столичного міста Бурси (візант. *Брусса*). На перших порах, відповідно до звичаю османів, він був скороходом, якому під час походів належало бігти перед султаном. Згодом Й.Шільтбергер став вершником у супроводі Баязида I й брав участь у його збройних виправах. Невдовзі після битви під Нікополем турецький правитель вирішив підкорити володіння Караманидів в Анатолії (бейлик Караманогуллари). Землями, які в той час входили до складу бейлика Караманидів, управляв Ала' ад-Дін Алі-бек ібн Халіл (1381 – 1397), дружиною якого була сестра Баязида I – Нафісатун (Нафіса-султан). На початку XIV ст. столицею Караманидів стало місто Конья (Іконій). До цього часу їхнім центром було місто Ларенде, перейменоване 1256 р. на Караман [1, с. 13 – 14; 6, с. 7 – 8; 15, р.750 – 751; 20, р. 6 – 7]. Слід відзначити, що бейлик Караманогуллари становив серйозну перешкоду на шляху до утвердження панування турків-османів над Анатолією.

Відповідно до повідомлення Й.Шільтбергера, султан Баязид I пішов проти свого шурина, позаяк той не хотів визнавати його верховну владу. Він спорядив армію, яка налічувала 150 тисяч вояків. Назустріч йому з сімдесятитисячним військом вирушив Ала' ад-Дін Алі-бек ібн Халіл, який сподівався з цими силами здолати султана. Супротивники зішлись на рівнині Акчай поблизу Коньї й упродовж одного дня двічі вступали в бій, але жоден із них не досяг вирішального успіху. Вночі Баязид I відрядив у тил ворогові 30 тисяч вояків для того, щоб вони наступного ранку, коли він розпочне бій, синхронно напали на Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла. На світанку Баязид I завдав удару шуринові й водночас вказаний загін напав на нього з тилу.

Усвідомивши, що ворог тисне з обидвох боків, Ала' ад-Дін Алі-бек ібн Халіл утік у Коню і там став оборонятися від Баязида I, який протягом 11 днів не міг заволодіти містом. Тоді мешканці Коню сповістили Баязида I: вони готові здати місто за умови, що він збереже їхнє життя та майно. Отримавши згоду, жителі змовилися з Баязидом I і пообіцяли залишити міські укріплення в той момент, коли його військо піде на штурм. Цей план вдалося втілити: Ала' ад-Дін Алі-бек ібн Халіл із залишками війська кинувся на турків і змусив би їх піти з міста, якби мав бодай незначну підтримку з боку його мешканців. Коли ж він переконався, що розраховувати на них не зможе, то кинувся навтьоки, проте його було схоплено, приведено до Баязида I й невдовзі страчено.

Відтак султан, залишивши в Коню свій гарнізон, розпочав облогу Ларенде й зажадав, аби місто здалося, інакше, мовляв, захопить його силою. Тоді жителі відрядили до нього чотирьох найбільш шанованих містян з проханням, аби він зберіг їх життя та майно і призначив би замість убитого Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла одного з його синів, які перебували в місті. Султан Баязид I відповів, що готовий поручитися за їх життя та майно, але залишив за собою право після здобуття міста передати його під управління на власний розсуд: або синові Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла, або ж одному зі своїх синів. Така відповідь змусила мешканців, які вважали себе зобов'язаними відстоювати права двох синів свого володаря – Мухаммада та Алі-бека, не здавати місто, й вони мужньо оборонялися п'ять днів.

Наштовхнувшись на такий завзятий опір жителів Ларенде, султан Баязид I наказав доправити катапульти та приготувати металеві снаряди. Тоді вдова й сини скликали знатних містян і оголосили їм, що через неможливість опору могутності султана вони вирішили підкоритися його владі, щоб зберегти життя підданам. Після цього сини Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла за згодою мешканців Ларенде разом із матір'ю та вельможами відчинили ворота й вийшли назустріч Баязидові. Вони кинулися до його ніг, стали

цілувати їх, благаючи пощади, й передали ключі від Ларенде й фортеці. Заволодівши містом, султан призначив його очільником одного зі своїх придворних. Сестру ж, тобто дружину Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла, з її двома синами відрядив у Бурсу [1, с. 14 – 16; 6, с. 9 – 11; 20, р. 7 – 10].

Володіння Караманідів султан Баязид I передав синові Мустафі [18, р. 623]. У своїх записках Й.Шільтбергер нічого не повідомляє про подальшу долю Мухаммада й Алі-Бека, тобто синів страченого Ала' ад-Діна Алі-бека ібн Халіла й небожів султана. Про важке становище Мухаммада та Алі-бека довідуємося від арабського письменника й історика Ібн Арабшаха (1389 – 1450), автора життєпису Тамерлана. Він, зокрема, інформує, що Баязид I ув'язнив Мухаммада та Алі-Бека в Бурсі, всіляко їх принижував, упокорював, і так тривало, допоки їх не звільнив Тимур (у 1402 р. – *І.Л.*) [19, р.189].

Деякі удільні правителі, як свідчить Й.Шільтбергер, самі зверталися до Баязида, заявляючи про готовність визнати його зверхність. Траплялося й таке, що в ході міжусобних воєн жителі населеного пункту просили Баязида I захистити їх і, в результаті, ставали його підданими. До прикладу, в такий спосіб турецький султан заволодів містом Севастією (нині м. Сивас у Туреччині) та навколишнім краєм, де утвердився туркменський емір Осман Кара-Юлук, засновник династії Ак-Коюнлу (1378–1435). На прохання тамтешніх жителів Баязид вигнав Османа й призначив сина Мухаммада Челебі управляти цим регіоном. Бранець Й.Шільтбергер брав безпосередню участь у цих подіях, про що занотував у записках [1, с. 21; 6, с. 16; 20, р. 17 – 18].

Описуючи військові успіхи Баязида I в Малій Азії після перемоги під Нікополем, баварський вояк, серед іншого, розповідає, як намагався втекти з Бруси з шістдесятьма християнами. Щойно вони дісталися до найближчого гірського хребта, як підрозділ турків наздогнав їх на перевалі. Й утікачі, й турки зістрибнули з коней та стали стріляли один в одного. Тільки після того, як ватажок турків запевнив християн, що Баязид I їх помилує, вони здалися.

Султан і справді хотів їх стратити, але командир загону заявив, що обіцяв зберегти їм життя, тож утікачів на деякий час ув'язнили, а потім повернули на попередню службу [1, с. 16 – 17; 6, с. 12 – 13; 16, s.110 – 111; 20, р. 10 – 12].

Поки Баязид I зміцнював своє панування в Анатолії, з Середньої Азії насувався новий завойовник – нещадний Тимур-Ленг. Ідеться про Тимура (Темур – «Залізний»), Великого еміра (1370 – 1405), званого в історії також як Тамерлан (від Тимур-Ленг, що в перекладі означає «Залізний Кульгавець») [7, с.431 – 432]. Спочатку він утвердив своє панування в Самарканді, а відтак став повелителем Мавераннахру («Країни, що за рікою», тобто Середньої Азії). Столицею володінь Великого еміра був Самарканд. Загарбання Тимура супроводжувалися терором і нечуваним насильством. Невдовзі Тамерлан створив величезну імперію, що простягалася від Делі до Дамаска та від Аральського моря до Перської затоки. В 1395 р. цей грізний завойовник розгромив військо правителя Золотої Орди хана Тохтамиша (1379 – 1395). Після відходу Великого еміра Золота Орда так і не оговталася від цього нападу й невдовзі розпалася [7, с.431 – 435; 12, s.337]. Слід відзначити, що в записках Й.Шільтбергера немає свідчень про війну Тимура з Тохтамишем, позаяк на той час цей баварець був ще підлітком й навряд чи цікавився подіями, що відбувалися на Сході.

У серпні 1398 р. Тамерлан організував похід в Індію. Він вирушив із Самарканда та рухався через Індераб (Андараб) і Кабул до р.Інд. Після переправи через цю водну артерію Тимур спрямував свій шлях через Мултан і заволодів містом Делі, з жителями якого повівся жорстоко. Втім Й.Шільтбергер про ці звірства нічого не повідомляє, адже він тоді перебував на службі в Баязида I, а отже, не долучався до збройної виправи Тамерла в Індію. Подробиці про перебіг індійського походу йому розповіли монголи, а не їхні вороги – араби чи перси. Удар було завдано північній частині півострова Індостан, яку Й.Шільтбергер, відповідно до усталеної традиції,

називає Малою Індією. Натомість південні регіони півострова він іменує Великою Індією [1, с. 26 – 28; 6, с. 24 – 25; 20, р. 24 – 26].

Не брав участі Й.Шільтбергер і в захопленні Тимуром міста Севастії. Як відомо, султан Баязид I утвердив тут своє панування, вигнавши Османа, який був підданим Тамерлана. В серпні 1400 р. Тимур взяв місто в облогу. На той час намісником у Севастії був Баязидів старший син Сулейман Челебі, який виїхав у Бурсу, доручивши оборону міста Мустафі-беку Малкоч-оглу. Як занотував Й.Шільтбергер, за наказом еміра було зроблено підкоп під міські укріплення, після чого Севастія капітулювала. Втрати у війську Тамерлана становили понад три тисячі осіб. П'ять тисяч сипахі Баязида I, які знаходилися на той час у Севастії, було живцем закопано в землю, бо під час здачі міста Тимур пообіцяв коменданту, що їхня кров не проллється. До здобуття Севастії, як повідомляє Й.Шільтбергер, емір залучив близько мільйона осіб, що є, мабуть, суттєвим перебільшенням [1, с. 23; 6, с. 19; 20, р. 20]. До того ж, вірменський середньовічний історик Товма Мецопеці (1378 – 1446) стверджує, що живцем було закопано чотири тисячі вояків [9, с.66].

Далі Й.Шільтбергер описує похід військ Тамерлана на єгипетський султанат мамлюків, володарем якого тоді був ан-Насир Фарадж (1399–1405, 1406–1412). Заслуговує на увагу невеликий екскурс Й.Шільтбергера в історію цього державного утворення, зокрема, утвердження при владі батька ан-Насир Фараджа – черкеса аз-Захир Баркука (1382–1389, 1390–1399). Він був засновником останньої династії правителів султанату мамлюків, що правила Єгиптом і Сирією 135 років та відома в історії як черкеська.

У Єгипті аз-Захир Баркук опинився 1363 р. Через чотири роки він став еміром. У 1376 р. аз-Захир Баркук уже атабек (верховний головнокомандувач війська мамлюків) і регент при малолітньому султанові ас-Салах Хаджи (1381–1382, 1389–1390), якого усунув від влади. Заволодівши 1382 р. трон, аз-Захир Баркук був змушений протистояти суперникам, які намагалися

позбавити його влади. Як повідомляє Й.Шільтбергер, «першим королем-султаном був Баркук, потім хтось [на ім'я] Манташ». У 1389–1390 рр. аз-Захир Баркука скинули з престолу його ж намісники – емір Ялбуга ан-Насирі в Халебі (Алеппо) зі своїм союзником еміром Манташем у Малатії. Вони посадили на трони ас-Салах Хаджи, який на короткий час удруге став правителем султанату мамлюків. Однак аз-Захир Баркук зібрав своїх черкеських мамлюків і після кровопролитної боротьби повернув собі владу. Він безжалісно розправився з Манташем. У 1393 році «узятий у полон Манташ, як стверджує Й.Шільтбергер, був поміщений між двома дошками й розпилений уздовж» [1, с. 46; 6, с. 63 – 64; 20, р. 51].

Скориставшись міжусобицею в султанаті мамлюків, Баязид I висунув претензії на деякі їхні володіння. Коли після смерті аз-Захир Баркука на трон зійшов його син ан-Насир Фарадж, то Баязид I став вимагати, щоб той передав йому місто Малатію. Однак ан-Насир Фарадж відповів, що це місто було здобуто ним силою меча, й тому він поступиться його тільки тому, хто його завоює. Тоді Баязид I вторгся в цей край із 200-тисячним військом. Після двохмісячної облоги жителі Малатії попросили дарувати їм життя й здалися на милість турецького володаря. Невдовзі проти ан-Насир Фараджа було організовано змову, тож, за словами Й.Шільтбергера, він примирився з Баязидом, який допоміг йому попередити небезпеку та зберегти владу [1, с. 22 – 23; 6, с. 17 – 19; 20, р. 18 – 19].

У ході війни з султаном ан-Насир Фараджем емір Тамерлан захопив низку міст у Сирії – Халеб (Алеппо), Хама, Хомс, Дамаск та ін. Найбільш жорстоко Тимур розправився з Дамаском. Як повідомляє Й.Шільтбергер, казій міста благав Тамерлана помилувати його та інших духовних осіб. Емір наказав їм вирушити до храму, що вони й зробили, взявши дружин та дітей. Загалом зібралося близько 30 тисяч людей, які шукали порятунку в храмі, де їх за наказом Тимура зачинили. Потім храм з усіх боків обклали дровами й

підпалили. Люди згоріли заживо. Відтак Тамерлан наказав своїм воїнам спорудити три вежі з відрубаних людських голів, а саме місто зруйнувати [1, с. 24 – 26; 6, с. 21 – 23; 20, р. 22 – 24]. Натомість Товма Мецопеці свідчить, що в Дамаску було зведено аж сім веж із 700 тисяч відрубаних голів його жителів [9, с.65].

Поширивши своє панування на сирійські міста, Великий емір вторгся на землі древньої Вавилонії. В записках Й.Шільтбергера міститься інформація про здобуття після облоги, що тривала місяць, Багдада. Всесильний Тимур поклявся, що зруйнує місто остаточно, щоб не можна було навіть з'ясувати, де знаходилися будинки його жителів. Тож спопеливши Багдад, він наказав посіяти на згарищі ячмінь [1, с. 26; 6, с. 23 – 24; 20, р. 24].

У контексті оповіді про жорстокість Тамерлана в записках Й.Шільтбергера зацентровано на тому, як після здобуття Ісфагана його воїни, наслідуючи свого володаря, розчавили близько 7 тисяч дітей [1, с.28–29; 6, с. 25 – 26; 20, р. 27 – 28]. Про цей бузувірський вчинок Тимура повідомляють також інші середньовічні автори. Хоча Й.Шільтбергер не був свідком згаданої події (вона сталася 1387 р.), але вважав за необхідне згадати про неї у своїй праці.

Слід відзначити, що Й.Шільтбергер подає інформацію про підкорення Великим еміром сирійських міст, Вавилонії та про загибель дітей в Ісфагані після опису битви під Ангорою (Енгюрю) 1402 р., в якій Тимур розгромив військо Баязида I, а його самого захопив у полон. Як відомо, всі ці події відбувалися раніше, без участі Й.Шільтбергера. У битві під Ангорою автор записок був у складі супроводу турецького султана й залишив цікаві свідчення про її перебіг. Він, зокрема, повідомляє, що «у вирі битви тридцять тисяч татар, вишикуваних Баязидом у першому ряді бойового строю, перейшли до Тамерлана. Тим не менш, битва, що відновлювалася двічі, залишалася незавершеною, аж поки Тамерлан не наказав вивести наперед тридцять двох

бойових слонів і, тим самим, змусив Баязида втекти з поля бою» [1, с.23–24; 6, с. 19 – 20; 20, р. 20 – 21].

Далі Й.Шільтбергер стверджує, що після розгрому Баязид «сподівався знайти порятунком за горами, куди подався зі свитою, що складалася з тисячі вершників; однак Тамерлан наказав оточити цю місцевість, змусив Баязида здатися, а потім захопив його державу, в якій пробув вісім місяців. Возячи за собою свого полоненого, він заволодів також його столицею, звідки вивіз скарби й стільки срібла й золота, що для перевезення знадобилося тисячу верблюдів. Він хотів привезти Баязида на свою рідну землю, але султан у дорозі помер» [1, с.24; 6, с. 21; 20, р. 21].

Сам Й.Шільтбергер теж став бранцем Тимура, який невдовзі вирішив здійснити збройну виправу на Китай. Він зібрав військо й розпочав похід, але через надзвичайно суворі кліматичні умови був змушений повернутися в Самарканд. У лютому 1405 р. Тамерлан помер і Й. Шільтбергер опинився в полоні його сина Шахруха, якому за заповітом Великого еміра належав Хорасан зі столицею в Гераті. Середній Тимурів син Міран-шах після смерті батька мав отримати Тебриз, але там владу узурпував Кара-Юсуф. Як стверджує баварський вояк, Шахрух надав допомогу Міран-Шаху для боротьби з Кара-Юсуфом. Об'єднавши війська, брати вигнали Кара-Юсуфа й Міран-шах повернув собі спадкові землі. Відтак Шахрух залишив Міран-шаху двадцять тисяч допоміжного війська, в складі якого був і Й.Шільтбергер. Після загибелі Міран-шаха Йоган Шільтбергер «перейшов у спадок» до його сина та наслідника Абу-Бакра, на службі в котрого пробув чотири роки [1, с.29 – 32; 6, с. 26 – 29; 20, р. 28 – 33].

У той час при дворі Абу-Бакра перебував Чегре, представник династії Чингізидів-Джучидів. Його предок хан Джучі заклав основи Золотоординської держави. Коли беклярбек Едигей, який де-факто був повелителем Золотої Орди, звернувся до Чегре з проханням долучитися до боротьби проти її

колишнього володаря, а тепер – правителя Тюменського ханства Тохтамиша, той пристав на таку пропозицію. За згодою Абу-Бакра він вирушив у Золоту Орду в супроводі 600 вершників, серед яких був і Й.Шільтбергер з чотирма побратимами [1, с.33; 6, с. 30; 20, р. 33].

Змінюючи не за своєю волею одного володаря на іншого, Йоган Шільтбергер брав участь у багатьох битвах, обстоюючи інтереси своїх господарів, неодноразово був поранений, тинявся різними країнами й, урешті-решт, опинився на Кавказі, в Мінгрелії. Там він разом із п'ятьма полоненими християнами присягнувся за будь-яких обставин повернутися на батьківщину. Небезпечний шлях додому пролягав через Кафу, Батум, Синоп, Константинополь, Валахію, Львів, Краків, Егер (нині – м.Хеб у Чеській Республіці) та Регенсбург [1, с.67 – 70; 6, с. 123 – 127; 20, р. 99 – 102].

Висновки. Записки Йогана Шільтбергера, крім іншого, містять свідчення про завойовницькі походи турецького султана Баязида I та Великого еміра Тамерлана. Найбільш докладно автор описує війну Баязида I зі своїм шурином Ала' ад-Дін Алі-бек ібн Халілом. В результаті, Баязид I підкорив бейлик Караманогуллари, який становив серйозну перешкоду на шляху до утвердження його влади над Анатолією. В контексті завойовницької політики Тамерлана в записках Й.Шільтбергера акцентується на індійському поході еміра, на захопленні ним малоазійського міста Севастії та на його війні з мамлюцьким султаном ан-Насир Фараджем. Значну увагу Й.Шільтбергер приділив опису звірств та безчинств Тамерлана, жорстоких розправ над населенням підкорених регіонів. Доволі стисло баварський вояк інформує про вирішальну битву між Тимуром і Баязидом I, яка відбулася 1402 року. Свою працю Й. Шільтбергер писав з пам'яті, й цим, мабуть, зумовлена хронологічна непослідовність викладу подій. Критичної оцінки вимагають також дані про чисельність військ Тимура та його супротивників і под. Попри це, в контексті вивчення життя й завоювань султана Баязида I та еміра Тимура записки

Йогана Шільтбергера, поза сумнівом, заслуговують на увагу. Актуальним залишається питання публікації цього джерела в українському перекладі з урахуванням сучасних досягнень сходознавства.

Список використаних джерел

1. Иоганн Шильтбергер. Путешествие по Европе, Азии и Африке с 1394 года по 1427 год. Пер. со старонемецкого Ф.К.Бруна. Изд., ред. и примеч. акад. АН Азерб. ССР З.М.Бунятова. Баку. Элм. 1984. 88 с.
2. Бартольд В.В. Сочинения. Том IX. Работы по истории востоковедения. М.: Наука, 1977. 967 с.
3. Кримський А. Історія Туреччини. 2-е вид. випр. Київ-Львів: Олір, 1996. 288 с.
4. Лиман С. И. Путешествие Иоганна Шильтбергера по Европе, Азии и Африке с 1394 по 1427 г. и его отражение в творчестве Ф. К. Бруна. Laurea II. Античный мир и Средние века: Чтения памяти профессора Владимира Ивановича Кадеева, к 90-летию со дня рождения. Материалы. Харьков: ООО «НТМТ», 2017. С. 153 – 156.
5. Ліхтей І. Завойовницькі походи Тимура Тамерлана в описах баварського вояка Йогана Шільтбергера. *Innovative Approaches in Modern Science and Technology*. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. June 18-20, 2025. Lisbon, Portugal. С.118 – 120. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/74527>
6. Путешествие Ивана Шильтбергера по Европе, Азии и Африке с 1394 года по 1427 год. Пер. с нем. Ф.Брун. *Зап. Имп. Новороссийского ун-та*, год I. Одесса, 1867. Т.I. Вып. 1 – 2. С. 1 – 156.
7. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Підручник. К.: Либідь, 2002. 736 с.

8. Трубчанінов С. В. «Перший історико-географ Південної Росії» (Філіп Бруун). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. Т. 23: На пошану професора С.А.Копилова. С. 344 – 359.
9. *Фома Мецопский. История Тимур-Ланка и его преемников* / Пер. с древнеарм. Т. Тер-Григоряна, А.Баграмяна. Баку: Издательство АН АзербСР, 1957. 102 с.
10. Хмарський В. М. Професор Новоросійського університету П. К. Брун як археограф. *Записки історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Одеса, 2001. Вип. 11. С.110 – 115.
11. *Hans Schiltbergers Reisebuch / nach der Nürnberger Handschrift*; herausgegeben von Valentin Langmantel. Tübingen: Litterarischer Verein, 1885. 200 p.
12. Hoffarth Ch. Dorumb das ich ... nicht min selbs was. Selbstverlust und alternative Identitätskonstruktion in Hans Schiltbergers Reisebuch. (2020 – 2021). *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft*. 2020/21. Bd. 23. S. 299 – 311.
13. Johann Schiltbergers Irrfahrt durch den Orient; der Aufsehen erregende Bericht einer Reise, die 1394 begann und erst nach über 30 Jahren ein Ende fand; Markus Tremmel (Hg.). Taufkirchen Vils: via verbis bavarica, 2011. 196 s.
14. Kosina J. Ilustrované dějiny světové, Díl II: Středověk. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940. 644 s.
15. Kramers J.H. Karaman-Oghullari. *The Encyclopædia of Islam: A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of the Muhammadan Peoples*; M. Th. Houtsma; et al. (eds.). Leiden: BRILL, 1927. Vol. II. E–K. P. 748 – 752.
16. Macháček J. O cestovatelích ve středověku. Praha: Melantrich, 1924. 128 s.
17. Schiewer H.-J. Leben unter Heiden. Hans Schiltbergers türkische und tartarische Erfahrungen, *Daphnis*. 1992. Bd. 21. S. 159–178.

18. Sümer F. Karaman-Oghullari. *The Encyclopædia of Islam*. New Edition. Leiden: BRILL, 1997. Vol. IV. IRAN - KHA P. 619 – 625.
19. *Tamerlane Or Timur, The Great Amir*. Translated by J. H. Sanders, I.C.S. (retired), from the Arabic Life by Ahmad Ibn Arabshah. London: Luzac and Co., 1936. 341 p.
20. The bondage and travels of Johann Schiltberger, a native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427 / translated, from the Heidelberg ms. edited in 1859 by Karl Friedrich Neumann, by J. Buchan Telfer; with notes by P. Bruun; and a preface, introduction, and notes by the translator and editor. London: Printed for the Hakluyt Society, 1879. 263 p.